

BEKTAŐI TEKKELERİNİN GELİRLERİNE DAİR GÖZLEMLER

Zeynel ÖZLÜ*

Özet

Hacı Bektaş Veli vakfı, Tanzimat dönemi öncesinde olduğu gibi sonrasında da Osmanlı devleti tarafından ayrıcalıklar tanınarak desteklenmiş sekiz büyük vakıftan birisidir. 15. yüzyıl sonlarından itibaren vakfa bağlı gelir kaynakları sürekli olarak artış göstermiştir. Ancak zamanla merkez tekkenin gelirleri azalmış ve devlet tarafından verilen tahsisatın ödenmemesi veya geciktirilmesinden dolayı dergâha gelen misafirlerin ihtiyaçları karşılanamamış bu nedenle de dergâh yöneticileri Osmanlı yöneticilerinden yardım talep etmiştir. Merkez tekkenin belli başlı gelir kaynakları vakıflar, sadaka, adak ve hediyeler; devlet tarafından yapılan mutat olan ve olmayan yardımlar, devletten izin alınarak her yıl dergâh adına 5–10 kişinin muhtelif vilayetlerden topladığı yardımlar gibi kalemlerden oluşmaktadır. Bunların yanında, Hacı Bektaş Veli vakfına ait arazilere vergi muafiyeti tanınması, dergâha odun vb. malzeme yardımı yapan yerleşim birimlerinin devlet tarafından muhtelif vergilerden muaf tutulması gibi tutumlar, tekkenin uzun zaman ayakta kalmasını sağlamıştır. Merkez tekkeye devlet tarafından yapılan mutat sübvansiyonlar arasında, “taamiye” adı altında yapılan ödemeler ve merkez tekke şeyhine her yıl “hırka bedeli” olarak ödenen paralar göze çarpmaktadır. Merkeze bağlı olarak Anadolu, Balkanlar ve Afrika’nın muhtelif yerlerinde kurulan tekkelerin de muhtelif gelir kaynakları bulunmaktadır. Bu çerçevede devlet tarafından, genelde, bu tekkelere yakın alanlarda bulunan mukataalardan -Filibe, Şumnu, İnöz, Ahyolu, Gümülcüne ve Erzurum mukataaları gibi- sübvansiyonlar yapılmıştır. Bunun dışında panayırlardan elde edilen harçlar, tekkelere yapılan mutat olmayan bağışlar, dergâh mensuplarının dergâh adına yaptıkları ticari ve tarımsal faaliyetler de tekkelerin önemli gelir kalemleri arasında gözükmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, zaviye, sadaka, adak, erzak, at yetiştiriciliği

* Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Gaziantep/Türkiye, zeynelozlu@hotmail.com
doi:10.12973/hbvd.69.101

OBSERVATIONS RELATED TO THE INCOMES OF BEKTASHI TEKKES

Abstract

The trust of Hacı Bektash Veli, which was given some priorities and supported by the Ottoman Empire during both pre and post Tanzimat periods, is one of the eight trusts. The income of the trust showed a steady increase starting from end of the 15th century. Nonetheless, the income of central tekke decreased in time and since the state did delay or did not deliver the subvention of the tekke, the needs of tekke's visitors could not be met therefore the administrations of the tekke asked the Ottoman statespersons for help. Chief income sources of the central tekke consisted of the trusts, gifts, donations, the habitual and unhabitual allowance by the state, and the donations collected by 5-10 state – approved-people from different parts of the country. Additionally, the tax exemption from the fields and lands belonging to the trust and from the residential areas supplying the dergah with items such as wood played an important role in having a long life for the tekke. Among the habitual donations of the state to the Central tekke, the payments called “taamiye” and the money given to the sheik of the central tekke under the name of the wage of the cardigan attracted the attentions. There were certain income sources of the tekkes established in different parts of Africa, the Balkans and Anatolia connected to the Center. In this respect, some subsidies were usually made in the mukataas -such as Filibe, Şumnu, İnöz, Ahyolu, Gümülcüne and Erzurum- closer to these tekkes by the state. In addition to these, the fees obtained from the fairs, irregular donations made to the tekkes, the agricultural and trade activities done by the members of the dergah were among the important income sources of the tekkes.

Keywords: Hacı Bektash Veli, Dervish lodge (small tekke), charity, oblation, rations, horse breeding

Giriş

Osmanlı devleti kuruluşundan itibaren Türk dini hayatının iki temel kurumundan biri olan tekkelere dayanarak gelişme göstermiş bu bağlamda kendisine faydası olabilecek her kişi ve kurumu koruyup desteklemiştir (Soyyer, 1996: 113)¹. Bu çerçevede pek çok Alevi-Bektaşî şeyhine de toprak tahsis edilerek dergah ve zaviyelerin kurulması sağlanmıştır (Özcan, 2003:15).

Bu araştırma Hacı Bektaş Veli tekke ve zaviyelerini ayakta tutan maddi dinamikler konusunda gözlemlerde bulunmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede tekkelerin kaynakları; merkez Hacı Bektaş Veli tekkesi ve buraya bağlı diğer tekkeler olarak iki sınıfta kategorize edilip arşiv vesikalarında ve yayınlanmış literatürde bulunan veriler karşılaştırmalı olarak birlikte ele alınmış ve Bektaşî tekkelerinin gelirleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili olarak araştırmamızda da kullandığımız bazı

çalışmalar yapılmışsa da bunlar ya genelde 15-16. yüzyıllar tapu tahrir kayıtlarında geçen veriler (Metin, 2007; Alkan, 2007 vs.) ya da Bektaşî tekkelerinin gelirleri konusunda dağınık ve kısmi bilgiler veren bazı araştırmalardan (Faroqhi, 2000 ve 2003; Melikoff 1993; Köprülü, 1939; Bardakçı, 1950; Hasluck, 1991; Yücer, 2003; Küçük, 1980 vs.) meydana gelmektedir. Bununla beraber araştırma konumuzla ilgili olarak Osmanlı arşiv kayıtlarında birçok vesika bulunmaktadır. Bu kaynaklara dayanarak vakfiyesi bulunmayan bu nedenle de gelir kalemleri konusunda muhtelif rivayetler bulunan merkez Hacı Bektaş Veli tekkesi ile bazılarının vakfiyesi bulunan merkez tekkeye bağlı diğer zaviyelerin Hacı Bektaş Veli'nin Sulucakaraöyük'e geliş sürecinden itibaren muhtelif gelirleri konusunda tespitler yapılması amaçlanmıştır.

I. Merkez Hacı Bektaş Veli Tekkesi

İdaresi bakımından vakıflar mazbut, mülhak ve müstesna vakıflar olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Hacı Bektaş Veli vakfı, "Eizze"² (Bayram, 1999: 60) yani müstesna (Yılmaz, 2007: 2) vakıflardan kabul edilmektedir. Bu vakfa "eizze" denmesinin nedeni manevi yönden toplum üzerinde geniş nüfuza sahip, muhterem ve büyük bir veli olan Hacı Bektaş Veli tarafından kurulması ile ilgilidir. Bu vakıflar hükümetin ve evkaf idarelerinin müdahalesi olmadan doğrudan doğruya hususi mütevellileri tarafından serbestçe idare edilmiştir (Açıkel ve Sağır, 2005:4). 22 Eylül 1849³ tarihli ferman hükmüne göre, Hacı Bektaş Veli vakfının, harçsız ve aidaatının mahalli evkaf müdürü tarafından idare edilmesi kararlaştırılmış, ayrıca gerek evkaf müdürünün idare ve işlemlerine, gerek vakfin vergi gelirlerinin toplanmasına (cibâyet) nezaret, gerekse vakfin muhasebesini evkaf müdürü ile birlikte düzenlemek üzere Hacı Bektaş evladından layık olanların müteveli tayin edilmesi uygun görülmüştür⁴. Evkafı hümayun nezaretinde bulunan muhtelif evrak (evrak-ı esasiye) içerisinde müstesna evkaf hakkında bulunan bazı bilgiler Hacı Bektaş Veli vakfının nasıl idare edildiği konusunda daha açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Bu verilere göre Meclis-i Mahsus-u Vükela tarafından tanzim edilip irade-i seniyyeye dönüşen 14 Nisan 1890⁵ ve 5 Temmuz 1892⁶ tarihli iki mazbatada⁷ Hacı Bektaş Veli vakfının da sekiz kalem müstesna vakıftan biri olduğu teyit edilmiş ve hazine tarafından vakfa ait öşür bedellerine asla müdahale edilmemesi, öşrün müteveli ve zaviyedarları tarafından toplanması ifade edilmiştir. Ayrıca Fetvahane ve Meclis-i Tedkikat-ı Şeriye (şeri işleri karara bağlayan daire) tarafından da onaylanan 7 Ağustos 1908⁸ tarihli ilam gereğince Hacı Bektaş Veli vakfının işlerine, mahalli evkaf müdürü tarafından yapılması muhtemel bir müdahale de yasaklanmıştır. Bu çerçevede Hacı Bektaş Veli vakfı yine müstesna sekiz vakıftan biri olarak görülmüş ve bu vakıfların öşür vs. vergilerini toplama yetkisi eskiden olduğu gibi mütevellilerine terk edilmiştir.

Vakfin arazilerine verilecek tasarruf senetlerinden sadece "varaka bahası" alınarak mütevellileri tarafından itası, halen uygulamada olan 91 tarihli talimat ile 1306

ve 1307 tarihlerinde çıkarılan Meclis-i Mahsus-u Vükela mazbatalarında açıklandığı gibi Defter-i Hakani Nezareti dahi tasarruf senetlerinin mütevelliler tarafından verileceğini bildirmiştir. Bu konuda herhangi bir şüphe olmamasına rağmen zaman zaman bazı aksi yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlara neden olan sadr-ı esbak Ferit Paşa tarafından verilen bir emir ve 1849 tarihli fermana dayanarak yapılan bazı yanlış yorumlardır. Bu çerçevede Hacı Bektaş vakfı müstesna vakıflardan olduğu için harc-ı muhasebe ve diğer aidatların alınmayacağı ilgililere açıklanmış ve bir vakıf mütevellisinin azli ilgili vakfa hıyanet olarak görülmüştür. Kırşehir şeri mahkemesince yürütülen bir muhakeme neticesinde de Hacı Bektaş Veli vakfına evkaf memurlarının müdahalesinin yasaklanması konusunda hazırlanan bir ilam, “Fetvahane ve Meclis-i Tedkikat-ı Şeriye”ce onaylanmış ve kesinlik kazanmıştır⁹.

Vakıfla ilgili olarak yönetim birimlerince alınan bütün olumlu kararlara rağmen Hacı Bektaş Veli vakfı mensupları arasında çıkan sorunlar vakfa zamanla evkaf idaresinin müdahale etmesine ve vakfın mütevellisi olduğu halde, vakıflar idaresince idare edilmesine ve bu vakfın mazbut¹⁰ vakıflar arasında sayılmasına neden olmuştur. Nitekim 1855 yılına ait bir belgede Hacı Bektaş vakfının “mazbut evkafdan” olduğu belirtilmiştir (22 Ağustos 1855)¹¹. Bununla beraber vakıf daha sonra mazbutluktan kurtulmuş ve eski statüsüne kavuşmuştur¹².

1. Hacı Bektaş Veli Tekkesinin Genel Olarak Gelirleri

Tekkelere ait gelirlerin, tekke giderlerini karşılamaya yetmemesi bu kurumların devletten yardım almalarını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede başta devlet halkın sevgi ve saygısını kazanmış olan tekkelere büyük çapta geniş araziler vakfetmek suretiyle o çevre halkını kontrolü altında tutmuştur. Mesela Mevlana ve bağlılarının bulunduğu Celaliye vakıfları vasıtasıyla Konya ve çevresi, Hacı Bektaş Veli vakfı ve Ahi Evren vakıfları vasıtasıyla Kırşehir ve çevresi, Ankara ile Konya arasının temlik suretiyle tesis edilen Hacı Bayram Veli vakfı ile de Ankara ve çevresi böyledir (Öztürk, 2003:16). Padişah ve diğer devlet adamlarının bu tekkelerin törenlerine gittiği hatta mürit oldukları da dikkate alınır¹³, bu yakınlıkların tekke-devlet ilişkilerini geliştirmekle kalmadığı ayrıca halk-devlet ilişkisini de sağlamlaştırdığı görülecektir (Soyyer, 1996:114; Özbilgen, 2007: 541).

Hacı Bektaş zamanında kurulan Hacı Bektaş Veli tekkesinin (Gölpınarlı, 1958: XXV), büyük yolların dışında, ticaret ve politik birlikler ile avantaj sağlama olanağının son derece kısıtlı olduğu ücra bir yerde kurulması (Faroqi, 2000: 113) tekke gelirlerinin özellikle ilk dönemlerde lokal ve sınırlı olduğuna ilişkin bir izlenim uyandırmaktadır. Tekkenin vakfiyesi olmadığından zaviyenin kuruluş tarihi, amacı, görevlileri ve ilk dönemdeki gelirleri hakkında net bir bilgi de bulunmamaktadır. Bununla beraber Osmanlı devletinin bölgede yaptığı 1485 tarihli ilk tahrirden ha-

rekette vakfın kuruluşunun, Osmanlı hâkimiyetinden önceki süreçte olduğu kabul edilmektedir (Alkan, 2007:957).

16. yüzyılın sonunda Kırşehir, Aksaray ve Kayseri sancaklarının keşiştiği üçgenin, Hacı Bektaş Veli zaviyesine ait vakıf haline geldiği ve zaviyeye bağlı köy ve mezraaların sayısının 1485 yılında 3 köy ile 18 mezraa iken, 1530 yılında 5 köy, 29 mezraaya, 1584 yılında da 48 köy ve 34 mezraaya (Alkan, 2007:960) veya 15 mezraa ve 50 köye ulaştığı (Metin, 2007: 65, 107, 172) tespit edilmiştir. 16. yüzyıla ait orijinal kaynaklarla örtüşmesine de Hacı Bektaş tekkesinin gelirleri konusunda muhtelif rivayetler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi tekkenin “eskiden” 362 Bektaş köyünün geliriyle geçindiği ancak bu sayının Osmanlı idaresince 24’e düşürüldüğü ve bu köylerden 60.000 altın lira gelir elde edildiği şeklindedir (Hasluck, 1991: 11). Çoğu Anadolu ve Rumeli’de olan bu köylerin, çevrelerindeki on binlerce dönüm tarım arazisiyle birlikte bu tesise vakfedilmiş olduğu, pirenin çevresinde, dervişler tarafından işlenen geniş vakıf arazilerindeki bostan, meyve ve çiçek bahçelerinin geliri ile Hacıbektaş yakınlarındaki Tuzköy’de bulunan ve Hacı Bektaş Veli’nin bir keremeti sonucunda bulunduğu rivayet edilen kaya tuzu madeninin gelirinin bu vakfa ait olduğu¹⁴, ayrıca Bektaşiliğe bağlı devlet ricali, Yeniçeri Ocağı ileri gelenleri, zengin arazi sahipleri ve tacirlerin vakfa yaptıkları bağışların tekkenin önemli gelir kalemini oluşturduğu tespit edilmiştir (Tanman, 1996: 460). Bir diğer araştırma ise tekkenin 326 köyün gelirine sahip olduğu ve bu köylerin sayısının zamanla 24’e kadar düştüğü bu köylerden elde edilen gelirlerin ise 60.000 liraya tekabül ettiği şeklindedir (Küçük, 1980:89). Yücer (2003:476) ise gelir elde edilen köy sayısının 362 olduğunu zamanla bu sayının 42’ye düştüğünü bu köylerin gelirinin ise 60.000 liraya tekabül ettiğini ifade etmiştir.

Tekkenin gelirleri ile ilgili olarak Hasluck tarafından iddia edilen 362 ve 24 adet köy rakamları, dayandıkları veriler belli olmayan faraziyeden ibaret rakamlar olarak gözükmektedir. Bu veriler muhtelif yazarlar tarafından da zincirleme bir şekilde alınarak eserlerine kaydedilmiş hatta 362 rakamı sehven 326 veya tersi, 24 rakamı ise 42 veya tersi olarak kaydedilmiş gözükmektedir.

1885 yılında Hacı Bektaş dergahında devlet adına denetleme yapan Sırrı Paşa, Hacı Bektaş tekkesinin on beş dakikalık mesafede Hanbağı ve Dedebağı adı verilen iki büyük bağı ile bir miktar arazisinin bulunduğunu ve bunların az çok hasılatı sahip olduğunu, tekke vakfına bağlı köylerin öşür bedeli ve zahiresinden senelik 30-40 bin kuruş geliri bulunduğu ayrıca önemli miktarda sadaka ve nezir gelirleri olduğunu ifade etmiştir (Maden, 2012: 68).

1904 yılına ait bir belgede de dergâha ait arazilerin “yüzü müteceviz (aşkın) çifti müstemil üç kıt’a çiftlik” ten ibaret olduğu, dergaha ait arazilerin ekim işinin (zer’) “babagân (babalar) ve idare komisyonu” tarafından sağlandığı belirtilmiştir

(29 Şaban 1322/ 8 Kasım 1904)¹⁵. Yapılan bir diğer araştırmada 1921’li yıllarda tekkenin yıllık gelirinin 15 bin altın lirayı geçtiği (Bardakçı, 1950: 15), 1925 yılında yapılan bir tespite göre de dergaha ait Dede Bağı ile Han Bağı’nda 105 ve ortakçılarla işletilen Kütükçe Çiftliği, Kaya Çiftliği, Kızılöz Çiftliği ve İlicecek çiftliğinde 527 hayvan bulunduğu, dergaha ait 4487 dönüm tarla, bağ, bahçe, kavaklık, çayır, ağaçlık ve kıraç arazi olduğu, dergaha ait akarâtın ise dört yüzden fazla dükkan, buharla çalışan bir değirmen ve dört su değirmeninden ibaret olduğu ifade edilmiştir (Koşay, 1967: 22-23).

Görüldüğü gibi araştırmacılar tarafından Hacı Bektaş zaviyesine ait gelirlerle ilgili muhtelif veriler sunulmuştur. Yapılan araştırmalarda Hacı Bektaş tekkesine ait 326 veya 362 adet köy olduğu ve bu köylerin sayısının zamanla 24 veya 42’ye düştüğü ifade edilirken bu köylerin ne zaman tekkeye tahsis edildiği ve köy sayısındaki düşüşün ne zaman olduğu ile ilgili tarih vermekten kaçınılmıştır (Hasluck, 1991: 11; Yücer, 2003:476; Küçük, 1980: 89). Bunların hepsi aslında, somut verilere dayanan tespitler olmayıp Hasluck’a dayanmaktadır. Yine tekkeye tahsis edildiği iddia edilen bu köyler ve elde edilen gelirin fazla olduğu dönemden kasıt, Hasluck’un (1991:11) “Osmanlı öncesi” olarak ifade etmesine dayanarak muhtemelen Hacı Bektaş Veli’nin Sulucakaraöyük’e geldiği andan Osmanlı Devleti’nin kurulduğu ana kadar olan dönem olmalıdır. Ancak Osmanlı devleti ilgili bölgeyi topraklarına kattığında tekkeye tahsis edilen köy ve mezraa sayısının iddia edilen köy sayısından (24 ve 42) oldukça düşük olması dikkat çekicidir. Nitekim Osmanlıların bölgede yaptıkları ilk tahrirde (1485) tekkenin, sadece 3 köy ve 18 mezraanın gelirlerine sahip olduğu görülmektedir. Bununla beraber tekkenin gelir kaynaklarının zamanla artış kaydettiği de bir gerçektir. Nitekim 16. yüzyıl sonlarında tekkeye ait köy ve mezraa sayısı en fazla 50 köy ve 15 mezraaya yükselmiş (Metin, 2007: 65, 107, 172) bu sayı 17. yüzyıldan itibaren ise daha fazla artış göstermiş olmalıdır. 18. yüzyıl başından 1760’a kadar olan dönemde Osmanlı devleti hem siyasi hem ekonomik bakımdan belirgin bir genişleme içindeyken 1760’tan sonra devletin, gözle görülür bir daralma içine girmesiyle beraber (Ergenç, 1988:518) bu daralmadan muhtemelen Hacı Bektaş Veli tekkesi de etkilenmiş olmalıdır. Bu çerçevede muhtemelen 17. yüzyıldan itibaren gelirleri artış göstermiş olan tekkeye, tahsis edilen gelir, 18. yüzyıl sonlarından itibaren düşüşe geçmiş ve tekkenin geliri 1885 yılında ortalama 30-40 bin kuruşa düşmüş, 1921 yılında ise 15 bin lirayı biraz aşmıştır.

22 Eylül 1849¹⁶ tarihli ferman hükmüne göre, Hacı Bektaş Veli hangahı vakfi gelirlerinin, on beş hisseye bölünerek muhtelif masraflara tahsis edildiği görülmektedir. Buna göre 15 hisse gelirin 4 hissesi tevliyet ve meşihata, 3 hissesi Hacı Bektaş Veli evladına maaş olarak, 4 hissesi hangahın tamirine, yine 4 hissesi fukaranın ve hangahta bulunan dervişlerin yedirilip içirilmesine tahsis edilmiştir (29 Haziran 1907)¹⁷.

2. Hacı Bektaş Veli Tekkesine Devlet Tarafından Yapılan Yardımlar

2.1. Tekkeye Devlet Tarafından Tahsisat Bağlanması

Dergahın ihtiyaçlarının karşılanması konusunda en önemli yardımlardan birisi Osmanlı sarayı tarafından yapılmıştır. Bu çerçevede tekkeye belli bir tahsisat ayrıldığı anlaşılabilir. Bu miktarın özellikle son dönemlerde, ya düzenli ödenmediği ya da dergahın ihtiyaçlarını karşılayamadığı bu nedenle de dergah yöneticilerinin zaman zaman Osmanlı yöneticilerinden olağandışı hususi yardımlar talep ettikleri görülmektedir. Mesela 1812 yılına ait bir belgede, dergahın maddi açıdan zor durumda olduğu ve merkezin yardımına ihtiyaç duyulduğunu içeren bir mektup yazıldığı ve ilgili mektubun bazı hediyelerle beraber, dergahı temsilen dergahta görevli kişilerle merkeze gönderildiği anlaşılmaktadır. Mektupta Hacı Bektaş Veli dergahına birçok misafir gelip gitmesi nedeniyle dergahın birçok borcu olduğu ve bunların ödenmesinin imkânsızlaştığı anlatılarak hususi yardım talebinde bulunulduğu görülmektedir (6 Mayıs 1812)¹⁸.

Dergâha ayrılan tahsisatın taamiye bölümü ile ilgili bilgi veren bir diğer belgede, taamiyenin 1325 (1907/1908) senesine ait olmak üzere en az “45000 küsur kuruş” olduğu ifade edilmiştir. Taamiye Kırşehirli evkaf sandığından senet karşılığı ve parça parça¹⁹ ve tecil edilmeksizin ödenirken bazı dönemler devlet tarafından hiçbir şey verilmediği için dergahın fakir²⁰ bir hale düştüğü bu çerçevede dergâh postnişini tarafından dahiliye nezaretine başvurulduğu ve Osmanlı yöneticilerinin başvuruya kayıtsız kalmayarak dergahın ihtiyaçlarını karşıladıkları görülmektedir²¹.

2.2. Hacı Bektaş Dergâhı Şeyhlerine Hırka Bedeli Ödenmesi

Tekkelerde posta oturan şeyhe *seccadenişin* adı da verilmektedir. Diğer tarihat erkânı gibi Hacı Bektaş Veli evladı da Osmanlı Devleti’nde ayrıcalıklı tutulmuş ve kendilerine taltifler yapılmıştır. Hırka bedeli “Hacı Bektaş Veli hazretlerinin zaman-ı aliyyelerinden” itibaren mutat olarak her yıl tekke şeyhlerine ödenmiş bir bedeldir (Osmanlı Belgelerinde Bektaşilik, 2010)²². Hırka bedeli belgelerde “hırka baha”, “avâtif-i ‘aliyye-i cihandariyyeden hırka baha olmak üzere”²³ gibi ifadelerle dile getirilmiştir. Bedelin ödenmesi için seccadenişin olan şeyh tarafından bir talep dilekçesi verilmekte ve bedel için bir “tezkire” hazırlanarak ödemenin yapılması sağlanmaktadır (“inayet ve ihsan/sadaka-i ‘atiyye-i şehinşâhi in’âm-ı kadîmi”²⁴). Bu bedelin 1751-1752²⁵, 1706²⁶ ve 1760²⁷ ve 1767-68²⁸ yıllarında 5.000 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Bu bedelin her zaman vaktinde ödenmediği anlaşılmaktadır. Mesela 1759 tarihli bir vesikada postnişin olan Feyzullah efendiye hırka bedeli olarak, 1758-59 seneleri için 10000 çürük akçe verilmesi için seccadenişin tarafından talepte bulunulmuştur (14 Ağustos 1759)²⁹.

2. 3. Devlet Tarafından Dergah İçin Yapılan Vergi Muafiyetleri

2.3.1. Vakıf Arazilerinden Alınan Bazı Vergilerin Vakfa Bağışlanması

Aralarında Hacı Bektaş'taki Pirevi de bulunan bazı büyük Bektaşî zaviyeleri (Elmalı Abdal Musa Tekkesi, Dimetoka Kızıldeli Sultan tekkesi gibi) eksiksiz bir şekilde donatılmış zirai işletmelere sahip olmuştur (Faroqhi, 2003:193-194). Bu çerçevede Osmanlı devleti kurulduğundan beri Türk İslam geleneğinin yayılmasını sağlayan bu tekke ve zaviyeleri bazı vergilerden muaf tutarak onları desteklemiştir. 19. yüzyıla kadar belli bir muhtariyete sahip olan tekkeler daha sonra bürokraside gelişen merkeziyetçi anlayışa paralel olarak devlet denetimine girmeye başlamıştır (Memiş, 1999: 514). 3 Ağustos 1838 (12 C. Evvel 1254) tarihli fermanla hiçbir kişi ve kuruluşa mali yönden muafiyet tanınmaması emredilmiş, daha sonra ise bazı tekkeler bu hükmün dışında bırakılmıştır (Kara 1990: 388)³⁰. Bu çerçevede Hacı Bektaş Veli vakfı başta olmak üzere bazı büyük vakıflar yine vergiden müstesna tutulmuş ve "...emr-i ta'sîr ve muamelât-ı rusûmiyeleri kendülerine terk kılınmış..." tır. Bu vakıfların müstesna tutulması Nisan/Mayıs 1890 (Ramazan 1307) ve 1 Eylül 1890 (16 Muharrem 1308) tarihli tezkirelerle Hazine'ye de tebliğ edilmiştir (29 Haziran 1907)³¹. Bu çerçevede eskiden olduğu gibi Tanzimat'ın başlangıcından itibaren de Hacı Bektaş Veli vakfına ait arazilerden toplanan öşür vergilerine devlet tarafından bilinçli olarak müdahale edilmediği³² ve Hacı Bektaş Veli dergâhı aşarının, mütevellilerine terk edildiği görülmektedir (18 Aralık 1905)³³.

Hacı Bektaş tekkesinin bu muafiyetine rağmen, zaman zaman bazı vergilerden muaf olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Böyle durumlarda ilgili muafiyet kayıtları bulunarak vakfa tekrar özerkliğin verilmesi sağlanmıştır.³⁴ Mesela Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na bağlı köylerde bulunan ağnam resminin vakfına terk edilmesi hususunda mütevellî Cemaladdin Efendi tarafından muhtelif dilekçeler verilmiştir. Bunun üzerine Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nde hazırlanan bir mazbatada dergâha bağlı olan köy ve mezraaların öşür ve resimlerinin tahsisi, ağnam resminin kendilerine terk edilmesi konusu ile ilgili ferman ve emr-i âliler ortaya konmuş ve yapılan tahkikat neticesinde diğer vergiler gibi ağnam vergisinin de vakfa ait olduğu konusu açıkça belirtilmiştir (13 Haziran 1905)³⁵.

2.3.2. Dergâha Sübvansiyon Yapan Yerlerin Tekâliften Muaf Tutulması

Osmanlı devleti bazı yerleşim birimlerini Hacı Bektaş Veli dergâhına sübvansiyon yapmaları nedeniyle tahrir dışı bırakarak avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutmuştur. Mesela Konya'nın Sâlârî nahiyesine bağlı Konurlar (namı diğer Künbet) köyü ahalisi uzun bir süreden beri Hacı Bektaş Veli dergâhına "hatab (odun) nakletmekte" olmaları nedeniyle avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardır (29 Eylül 1886)³⁶.

2.3.3. Postnişinlerin Bazı Vergilerden Muaf Tutulması

Tekkelerde postnişin olan kişilerden tevcih-i harç adı altında berat ücreti, mahkeme harcı vs. bir resim/vergi alınmaktadır. Bu resmin 1896 yılında 1600 kuruş olduğu görülmektedir. Postnişin olanların maaşı 1896 yılında 800 kuruş olduğuna göre bu vergi, ilgili tarihte, postnişinin en az iki maaşına denk gelmektedir. Dolayısıyla bu durum postnişinleri ekonomik anlamda sarsmış olmalıdır. Bu durum bazı postnişinlerin bu vergiden muaf olmak için dilekçe vermelerine neden olmuş, Osmanlı yöneticileri de bunu dikkate almışlardır. Bu çerçevede Osmanlı yöneticileri bazı Bektaşî tekke ve görevlilerine padişah sadakası (sadaka-i 'afiyet cihan-ı kıymet-i hazret-i padişahi) olarak tevcih-i harç bedelini bağışlamışlardır. Mesela Hacı Bektaş Veli hazretleri tekkesi postnişinliğine tayin olunan Merzifon'da Piri Baba Postnişini Yesavizade Buharalı Hamza Efendi'den istenen tevcih-i harç resmi, padişah sadakası olmak üzere affedilmiştir (9 Kasım 1896)³⁷.

3. Hacı Bektaş Tekkesinin Diğer Gelirleri: Sadaka, Adak ve Hediyeler

Bektaşilikte dilenmek her ne şekilde olursa olsun yasaktır. İstisnaları olmakla beraber (Barkan, 1942: 293)³⁸ haraç toplayan, dilencilik yapan derviş tipinin yerine üretip tüketen ve Allah rızası için harcayan bir derviş tipi özendirilmiştir (Duran, 2009: 269). Bununla beraber Bektaşilerde "selmani" denen bir tarz vardır ki, buna göre yılda bir özel günde mürşidin emriyle herhangi bir fert yardım ve koruma sağlamak amacıyla elinde keşkül ile "Şey'en lillah" yani Allah için bir şey diyerek sokak sokak dolaşarak dergâha yardım toplamıştır (Baha Said Bey, 2000: 237). Günümüzde tekke eşyalarının sergilendiği bazı müzelerde (Sivas müzesi teşhir salonu gibi) sadaka toplamaya mahsus bazı tekke eşyası (Savaş, 1992:112) tespit edilmesi de sadakaların zaviyelerin gelir kalemlerinden birisi olduğuna işaret etmektedir. Bunun dışında her Bektaşî ekonomik durumuna göre dergâha bir para ödemektedir. Adak, çerağ, nezir hakları da vardır. Bu paralar doğruca Pirevi'ne aittir (Soyyer, 2005: 48-49). Yapılan bir araştırma eskiden Hacıbektaş kasabası ve civar köyler halkının hayvanlarının ilk sütünü, ilk kuzusunu nezir olarak dergaha hediye ettiklerini, ekecekleri tohumun 1-2 kilesini götürüp orada dualattıklarını, mahsul zamanı ürünün bir miktarını dergaha nezir olarak verdiklerini yine Muharrem'de Aşure zamanı da aşurelik buğday vs. verdiklerini ortaya koymuştur. Tohum atılmadan önce Pirevi'ne getirilen tohumluklara dua edilince güvercinlerin hakkı olarak bunun bir bölümü de alınmış ve bunlar muntazaman güvercinlere serpilmiştir (Noyan, 1964: 62-63). Bunlardan başka bir de "hakkullah" adı verilen bir para vardır. Bu para çeşitli sebeplerle yolculuğa çıkan "baba" ve dervişlerin kendi ihtiyaçlarını görecektir sadaka ile köy dergahlarının ihtiyaçları için etrafı dolaşarak babalara verilen yardımdır (Soyyer, 2005: 48-49). Bununla beraber dergâh yöneticilerinin her zaman usulü çerçevesinde dergâha yardım toplamadıkları anlaşılmaktadır. Mesela Hacı Bektaş Veli Dergâhı Postnişini müteveffa

Feyzullah Efendi'nin mahdumu Cemal Efendi'nin her sene 5-10 kadar avenesiyle beraber Hüseyinabad nahiyesine gelip köyleri dolaşarak para (nükûd-u mevcûde) ve eşya topladığı tespit edilmiştir. Ancak Cemal efendinin bu tür bir harekete tevessül etmesi şikâyet konusu olmuştur. Bunun muhtemel nedeni toplanan para ve eşyaların "hediye suretiyle" toplanması ve toplanan yardımlarla halkın iğfal edilmesidir (28 Temmuz 1889)³⁹.

Yeniçeriliğin kurulmasında Bektaşilerin önemli rol oynaması, ocağın kuruluşundan kaldırıldığı 1826 yılına kadar her iki kurum arasında sıkı ilişkilerin meydana gelmesinde etkili olmuş bu çerçevede yeniçerilerin de, Bektaşî tarikatına girince dervişlere ocaktan bağışlar vermeye başladıkları görülmüştür. Konuyla ilgili olarak Kırşehir'de tek bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe türbenin damınının onarımı için 1618'de yapılan böyle bir bağıştan bahsetmektedir (Goodwin, 2008: 159).

II. Taşra Bektaşî Tekke Ve Zaviyelerinin Gelirleri

1. Devlet Tarafından Yapılan Yardımlar

Osmanlı yöneticileri tarikat, tekke ve zaviyelerden hukuki, idari, askeri, beledi ve eğitim açısından geniş ölçüde faydalanırken onları da hem miri hazineden, hem de özel servetlerden aynı ve nakdi yardım yapma, bütün veya bazı tekâliflerden muaf etme, nakit, menkul ve gayrimenkul gelir kaynakları vakfetme şeklinde maddi açıdan desteklemişlerdir. Yapılan nakdi yardımlar tekkenin maddi sıkıntısı ve tekkenin ihtiyacına göre hazineden genellikle günlük, aylık ve senelik şeklinde gerçekleşmiştir. Bazı uygulamalarda bu yardımlar miri hazineye ait herhangi bir gelir kaynağının bazı tekkelere bağışlanması şeklinde olmuştur (Özdemir, 1994: 292-293, 296, 304-305). Mesela yapılan bir araştırmada aşure, mevlid, Kuran tilaveti gibi muhtelif organizasyonlarda devletin tekkelere yardım yaptığı tespit edilmiştir. Konu ile ilgili olarak Karahisâr-ı Sâhib kazasında bulunan Sultan Divanî hazretleri hânkâhında her yıl aşure pişirilerek halka ikram edildiği ve devlet tarafından tekkeye aşure masrafı olarak (bazen kesintiye uğrasa da) her yıl 120 kuruşluk tahsisat ayrıldığı görülmektedir (16 M 1266/2 Aralık 1849) (Özlu, 2011: 203).

1.1. Bektaşî Tekkelerine Verilen Taamiye ve Diğer Tahsisatlar

Osmanlı devleti Bektaşî tekkelerine, 1826'dan önce, erz ve milh (pirinç ve tuz) gibi muhtelif taamiyeler tahsis etmiştir. Konu ile ilgili olarak Anadolu Muhasesebisi kalemince kayıtlar tutulduğu anlaşılmaktadır. Der-saadet'te bulunan Bektaşî tekkeleri taamiyeleri bir süre sonra iptal edildiği halde (terkin), taşrada bulunan Bektaşî tekkelerinin bu tür taamiyelerinin hemen kesilmediği en azından 1826 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili bir vesikada Rumeli'de bulunan bazı Bektaşî tekkelerinin "erz ve milh" gibi taamiyeleri olup olmadığı konusunda bilgi sa-

hibi olmak için bir varaka hazırlanarak konunun sorgulanması ve ilgili taamiyelerin kesilmesi için bir çalışma başlatıldığı anlaşılmaktadır (25 Kasım 1826)⁴⁰.

1.1.1. Filibe ve Şumnu Mukataaları

Bektaşî tekkelerine hasredilen gelirlerden bir kısmı Filibe ve Şumnu mukataalarından sağlanmıştır. Tekkenin ihtiyaç duyduğu pirincin ilgili mukataadan karşılanması için, tekke şeyhi tarafından talepte bulunulmuş ve ilgili talep Başmukataa'ya iletilmiştir. Başmukataa ise talebin yerine getirilebilmesi için bir emr-i şerif çıkarılmasını sağlamıştır (7 Mart 1791)⁴¹. Mesela Şumnu ve Yenipazar civarında bulunan Kozluca tekkesi adıyla tanınan Musa Baba ve Şumnu kazasında bulunan Hafız Baba, Hezargrad kazasında Deli Orman nahiyesinde bulunan Timur Baba tekkelerinin, her bir tekke için günlük yarım kile, Filibe nezaretinden muayyen pirinç yevmiyesi bulunmaktadır (7 Mart 1791)⁴². Bu tekkelerden Şumnu kazasında bulunan Hafız Baba Tekkesi'ne Şumnu mukataasından da bir gelir tahsis edilmiştir. 1806 tarihli bir vesikadan Hafız Baba Tekkesi'ne; cami, medrese ve havuz inşası masraflarının karşılanması, halka İslam akidelerinin anlatılması ve farz namazların (salât-i mefrûza) edasını sağlamak için gerekli ücret ve masrafların Şumnu mukataasından karşılanması için yazışma yapıldığı anlaşılmaktadır. Hatta tahsisatın yetmemesi nedeniyle tekkenin "mukataa ve cizye mallarına (gelirlerine) zam" yapılması dile getirilmiştir (8 Ağustos 1806). (Osmanlı Belgelerinde Bektaşilik, 2010). Yine Rodosculuk'ta (Tekirdağ) bulunan Bektaşî meşrep Kutbularifin Sersemde zaviyesinde (Merhum Sersem Baba Sultan Zaviyesi) eskiden beri 10-12 kişinin iskan ettiği bununla beraber zaviyenin belirli bir gelirinin bulunmadığı bu çerçevede kendilerine Filibe nezareti mukataası gelirinden taamiye olarak günde 1 şinik erz tayin edilmesini talep ettikleri görülmektedir. Bu çerçevede zaviye mensupları ve zaviyeye gelen muhtaçlar için zaviyeye 1 şinik pirinç tahsis edilmesi için yazışmalar yapılmıştır (21 Kasım 1796)⁴³.

1.1.2. İnöz Memlehası Mukataası ve Gümrüğü

Bektaşî zaviyelerine gelir tahsis edilen alanlardan birisi de İnöz Memlehası ve gümrüğüdür. İnöz Gümrüğü gelirlerinin (mal) bir kısmının İstanbul'da bulunan ihtiyaç sahibi Bektaşî zaviyelerine tahsis edildiği görülmektedir. Bu amaçla ilkönce zaviyenin ihtiyaç duyduğu miktar tespit edilmekte ve miktar İnöz Memlehası mukataası gelirlerine eklenerek (zam) İnöz Gümrüğü'nden ödeme yapılmaktadır (20 Ağustos 1781)⁴⁴. Mesela Hazreti Ebi Eyyüb el-ensari (r.a.) hazretlerinin karşısında Südlüce (Sütlüce) adlı yerde Karaağaç bahçesi (hadika) bitişiğinde bulunan Bektaşî meşrep merhum Sarı Sofu Hüseyin Baba zaviyesinin zaviyedarı olan Şeyh Salih baba verdiği arzualde gerek kendisinin gerekse zaviyenin herhangi bir yerden bir akçe bile geliri olmadığını, bu çerçevede kendisine bir maaş (vazife/taamiye) tayin edilmesini istediği zaman, talep edilen miktar hesaplanarak (günlük 20 akçeden yıllık

44 kuruş 30 akçe) maaşın 95 senesinden itibaren İnöz Memlehası Mukataası malına eklenerek İnöz Gümrüğü malından ödendiği anlaşılmaktadır (20 Ağustos 1781)⁴⁵.

1.1.3. Ahyolu ve Gümülcüne Memlehası Mukataası

Bektaşî tekkelerine Ahyolu ve Gümülcüne Memlehası gelirinden günlük belirli bir miktar milh verilmiştir. Bu çerçevede 1826 yılına kadar Kozluca'da bulunan Musababa, Şumnu kazasında bulunan Hafız Baba, Hezargrad kazasında bulunan Timur Baba tekkelerine Filibe Nezareti mukataası gelirinden günlük yarım kile erz ve Ahyolu Memlehası mukataası gelirinden günlük 1 şinik milh verilmesi sağlanmış, yine Rodoscuk'ta bulunan Sersâm Sultan tekkesine Filibe Nezareti mukataasından günlük 1 şinik erz, Kızıldeli Sultan tekkesine ise Gümülcüne Memlehası gelirinden yıllık 200 kile milh taamiye tahsis edilmiştir (25 Kasım 1826)⁴⁶.

1.1.4. Erzurum Gümrük Mukataası

Bektaşî dervişlerine gelir tahsis edilen kaynaklardan birisinin de Erzurum Gümrük mukataası olduğu anlaşılmaktadır. Mukataanın 1827-28 yıllarında "emin" tarafından işletildiği görülmektedir. 1828 yılına ait bir belgede Erzurum'da sakin Tarik-i Bektaşî dervişlerinden Seyyid Yusuf'un Erzurum Gümrük mukataası gelirinden günlük 8 akçe vazifesinin (maaşı) olduğu, 1243(1827) senesine mahsuben bir yıllık vazifesinin gümrük emini tarafından Yusuf'a tamamen teslim edildiği ve beratının yenilendiğinin belirtilmesi Erzurum Gümrük mukataasından Bektaşî dervişlerine bir maaş tahsis edildiğini ortaya koymaktadır (20 Temmuz 1828)⁴⁷.

1.1.5. Tersane-i Amire Kalyonlar Fırını, Karahisar-ı Şarki Mütesellimleri Temettuâtı ve Trabzon emvali vs. Gelir Kaynakları

Bektaşî tekke ve zaviyelerinin odun ve ekmek ihtiyacı muhtelif birimlerden karşılanmış bu amaçla dergâhtan bazı kişiler bu işleri ifa etmekle görevlendirilmiştir.⁴⁸ Başkent İstanbul'da bulunan bazı tekke ve zaviyelere Kalyonlar habbazı tarafından ekmek (nân-ı aziz) verildiği görülmektedir. Bu çerçevede Tersane-i Amire Kalyonlar Fırını'nda pişirilen ekmekten emsali misali tekke ve zaviyelere ekmek yardımı yapılmıştır. Yapılan araştırmada Kalyonlar fırınından Karaağaç hadikasında bulunan Bektaşî meşrep Merhum Sarı Sofu Hüseyin baba zaviyesi ve Rumeli hisarında şehitler mezarlığı (merâkid-i şüheda) nezdinde bulunan Ali Baba Bedreddin zaviyesinin her birine beşer çift ekmek tayin olunduğu tespit edilmiştir (11 Şubat 1792)⁴⁹. İstanbul dışındaki Bektaşî şeyh ve dervişlerine ekmek tahsis edilen yerler arasında ise tekkenin bulunduğu yere göre "Azapler Asitanesi mutfağı", "Karahisar-ı Şarki mütesellimleri temettuâtı" ve "Trabzon emvali" gibi gelir kaynaklarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Mesela Mısır'da Hasan Baba tekkesinin azaplar asitanesi mutfağından tayınları bulunmaktadır (Köprülü, 1939: 23). Bektaşî şeyh ve dervişlerine Tanzimat öncesi yapılan tahsisat ayrıcalıklı olmaları nedeniyle bağlanırken, Tanzimat'la beraber bazı

ayrıcalıklar kaldırılmışsa da, bu defa da Bektaşî nitelikli bazı kişilere fakir olmaları nedeniyle tahsisat bağlandığı anlaşılmaktadır. Yapılan bir araştırmada Tanzimat'tan önce Karahisar-ı Şarki mütesellimleri temettuatından Derviş Sultan babaya günde iki kıyye ekmek tahsis edildiği ancak Tanzimat'ın Trabzon'da ilanı olan 64 senesi ile beraber bu tahsisatın kesildiği görülmektedir. Bununla beraber babanın fakirliği öne sürülerek yeni bir tahsisat bağlanması konusunda Trabzon Liva meclisinde bir karar alındığı ve babaya 64 senesi Mart ayı başından itibaren bu defa Trabzon emvalinden olmak üzere, “kayd-ı hayat şartıyla” Tanzimat öncesi ile aynı miktarda günlük ekmek tahsisatı verilmesine karar verildiği görülmektedir (29 Haziran 1851)⁵⁰.

1.1.6. Panayırlardan Elde Edilen Harçlar

Bektaşî zaviyelerinin taamiye masraflarının karşılandığı kaynaklardan bir diğeri Bektaşî zaviyelerine ait muhtelif alanlarda kurulan panayırlardan elde edilen harçlardır. Bu amaçla zaviye mensupları, panayır kurulduğu zaman, insanların buraya iştirakini sağlamış ve panayırdaki yapılan alışverişlerden elde edilen harçlarla hem panayıra katılan şeyh ve ulemanın hem de tekkede bulunan derviş ve misafirlerin taamiyelerini karşılamışlardır (30 M 1259/2 Mart 1843)⁵¹. Mesela Edirne'de bulunan “mülka” Bektaşî zaviyelerinden Hacı Muhyiddin baba zaviyesi sahrasında 5-6 seneden beri her sene mutad olarak ruz-i hızırda üç gün süren bir panayır kurulduğu, panayırdaki Edirne ulema ve meşayihinden ibaret bir cemiyet akd olunduğu, cemiyete çevrede bulunan köy ve kasabalar da bulunan insanların katılımlarının da sağlanarak panayırın daha aktif hale getirildiği, panayırdaki ayrıca yapılan alışveriş (ahz ü i'tâ) ten bir miktar harç alındığı, elde edilen hasılatın bir kısmının cemiyette bulunan ulema ve meşayihin taamiyelerine geri kalanının ise adı geçen Bektaşî tekkesi misafirlerinin taamiye masraflarına ayrıldığı görülmektedir⁵².

1.1.7. Serdarlık Caizeleri

Bektaşî tarikatının en azından 18. yüzyılda İstanbul'daki yeniçeri kışlalarında resmen tanınmış temsilcilerine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Faroqhi 2003:138). Bu çerçevede İstanbul'da Şehzadebaşı ve Vatan Caddesi üzerinde bulunan yeniçerilere ait iki kışlada beşer adet Bektaşî Tekkesi faaliyet göstermiş (Alkan, 2009:249) zamanla yeniçerilerin 94. (Çetinkaya, 2005:37) veya 99. ortasında ise daima bir Hacı Bektaş vekili bulunmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 156, 159-160). Osmanlı Devleti Ocağ-ı Amire Bektaşîlerine “serdarlık caize”si adı altında muhtelif kazalardan yaptığı bir tahsilâtı da tahsis etmiştir. Tahsilât işi ocağın çavuşları tarafından yapılmış ve toplanan caizeler her kaza ayrı ayrı kategorize edilerek bir “ilmühaber” hazırlanmıştır. Mesela Tırhala Sancağı kazalarından toplanan miktarın 1816 yılında 9290 kuruş⁵³ olduğu anlaşılmaktadır (9 Ağustos 1816)⁵⁴.

2. Dergâh Mensuplarının Dergah Adına Yaptıkları Ticari ve Zirai Faaliyetler

Anadolu'dan Rumeli'ye ve Mısır'a yani Afrika'ya kadar geniş bir coğrafya içerisinde dağılmış olan Bektaşî tekkelerinin (Hasluck, 1991; Öz, 2001; Uslu, 2000; Gülçiçek, 2000⁵⁵; Soyzer, 2005:43) çoğu, Ortaçağ ve yeniçağ başlarındaki Hıristiyan manastırları gibi kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılamışlardır. Her ne kadar padişah ve diğer şahıslar tarafından yapılan yardımlar varsa da bu türden yardımların en azından büyük tekkelerin bütçesinde önemsiz bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır⁵⁶. Bu nedenle şeyh ve dervişler bir şekilde ekonomik sürece girerek (toprak sahibi olma, ticaret yapma vs.) dergahlarının ihtiyaçlarına katkıda bulunmuşlardır (Öz, 2001: 30; Faroqhi, 2003:87). Dergâhın ihyası için canından ve malından fedakarlık yapan şeyhlerin sayısı azımsanacak miktarda değildir. Mesela 1840'lı yıllarda Postinpuş zaviyesinin durumunu iyileştiren ve zaviyeyi şaibelerden kurtarmaya çalışan Bektaşî Şeyhi Elbistanlı Hacı Ahmet bunlardan birisidir (Erginli, 2002a: 110; Erginli, 2002b: 190).

Bektaşî tekkelerinin iktisadi faaliyetleri daha çok ziraat ile sınırlı olmuş, küçük zaviyelerin sahip olduğu emlak ise daha çok dağınık tarla ve bahçelerden meydana gelmiştir (Faroqhi, 2003:193-194). Bu tekkelere ait zirai araziler yanında manda, öküz, at gibi ziraatta ve taşımacılıkta kullanılan hayvanlarla birlikte, koyun, keçi, sığır gibi et ve süt üretiminde kullanılan hayvanlar da bulunmaktadır (Soyzer, 2005:50-52). Bu çerçevede tekkeler devletin muhtelif birimlerine özellikle de "asakir-i hassa-i şahane süvarileri" için hergele (at, aygır, kısrak, süt tayı, merkep, ester vs. sürüsü) temininde önyak olmuşlardır⁵⁷. Bunun için bir görevli tayin edilerek devletin ihtiyaç duyduğu hergelelerin bir kısmı mubayaa yoluyla alınmış, bir diğer kısmı ise Bektaşî tekkelerinden temin edilmiştir. Temin edilen hergeleler, miri damgası basılarak, miktar ve maddi değerleri konusunda tespitler yapıp devlete ait korularda otlatılmışlardır⁵⁸.

Tekkelerinin çoğu kırsal ya da yarı kırsal alanlarda kurulmuş olan bu tarikatın faaliyetleri daha çok ziraat ile sınırlı olmakla beraber, (Faroqhi, 2003:193-194) İstanbul'da özellikle Tahtakale merkez olmak üzere Eminönü-Unkapanı arasındaki ticari alan buradaki Bektaşîlerin ticari faaliyet alanları içerisinde yer almıştır. Yeniçeriler tarafından denetlenen ve buradaki Bektaşîlerin en önemli mali kaynakları olan bu kalemler, kahve tahmisleri, un ve yemiş kapanlarından meydana gelmektedir (Işın, 1994:133). Yine Kandıye'de "Topaltı" arazisinde bulunan bir Bektaşî tekkesi de, zeytin işletmek üzere kar amaçlı küçük ölçekli bir fabrika kurarak, tekkesinin ihtiyaçlarını karşılamıştır (Engin, 2010:392)⁵⁹.

3. Osmanlı Yöneticileri ve Siviller Tarafından Yapılan Vakıflar

Merkez Hacı Bektaş Veli zaviyesi dışında taşrada bulunan bazı Bektaşî zaviyelerinin de tekkenin ihtiyaçları ile doğru orantılı olarak muhtelif vakıflara sahip olduğu görülmektedir. Nitekim gerek Osmanlı sultanları ve diğer devlet erkânı gerekse siviller tarafından bu zaviyelere küçüklü büyüklü muhtelif vakıflar yapılmıştır. Mesela Bursa Yenişehir’de I. Murat tarafından yaptırılmış olan Postinpuş zaviyesine (Öcal, 1981:91) Orhan Bey 1 köy, 1 hamam, 5 zemin ve 1 mezraa (Sevim, 2002: 152), Kızıldeli Sultan tekkesine ise Sultan II. Bayezit on iki, Yavuz Selim de bir köy vakfetmiştir (Maden, 2012: 38). Yine Kalkandelen’in Tekke mahallesinde bulunan Sersem Ali Baba tekkesinin Kalkandelen’den başka İstanbul, Tiran, Elbasan ve Selanik’te zengin vakıfları bulunmaktadır (Aruçi, 1997:70). Kayseri’nin Kırat kasabasında Mehmet Bey tarafından inşa edilen Karyağdı tekkesine de Mehmet Bey tarafından, kendi türbesinde yakılmak üzere senede 6 kilo zeytinyağı vakfedilmiştir (Işın, 1994:134).

4. Sadaka, Adak vs. Yardımlar

Hacı Bektaş Veli dergâhına bağlı bütün zaviyelere tahsis edilmiş gelir kaynakları bulunmamakta veya bazı zaviyelerin zamanla ekonomik gelirlerinin azaldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu zaviyelerde sakin olan dervişler ve zaviyeye gidip gelenlerin işeleri sadaka türü yardımlarla karşılanmıştır. Bu sadakalar mahalli kişiler tarafından verildiği gibi Osmanlı padişahlarının da zaman zaman sadaka kabilinden dergâh görevlilerini bazı yükümlülüklerden muaf tutarak onları sübvansede ettiği veya onlara yüklü miktarlarda ayni ve nakdi yardımlar yaptıkları görülmektedir (Ocak, 1992b: 377; Ahmed Rifat Efendi, 2007: 29). Nitekim Bektaşiliğin 1826’ya kadar devletle arasının soğuduğu tek devre Yavuz Selim dönemi olmasına rağmen (Ocak, 1992b:378), bu dönemde bile Mısır’da Ehl-i sünnet ve’l cemaat olan dört Bektaşî tekkesinin bulunduğu, Sultan Selim’in burayı iki defa ziyaret ettiği ve bu tekke ile Osmanlı halifesi arasındaki ilişkinin son derece iyi olduğu anlaşılmaktadır (Kutlu, 2006:45). Yine Yavuz Sultan Selim’in İran seferine giderken, bir Bektaşî merkezi olan Kütahya civarındaki Seyyid Gazi türbe ve zaviyesini ziyaret ederek buradaki dervişlere 100.000 akçe ihsanda bulunduğu bilinmektedir (Savaş, 2002:149). Bunun gibi Bektaşî tekke ve zaviyelerine Osmanlı sultanları tarafından verilen desteklere ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür⁶⁰.

Hacı Bektaş Veli dervişlerine meşrut zaviyelerden Teke sancağına bağlı Elmalı nahiyesinde bulunan Seyyid Abdal Musa Zaviyesinin XVI-XVII. yüzyıllarda oldukça zengin vakıflara sahip olduğu ve dervişlerinin geniş çiftlik ve arazilerden elde ettikleri gelirlerle yaşadıkları anlaşılmasına (Ocak, 1992a:1994; Altınova, 2000) rağmen zamanla tekke gerek dervişlerin ve gerek gidip gelenlerin işelerini ancak sadaka vs. ile karşılayabilmiştir (12 C 1226/4 Temmuz 1811)⁶¹. Yine Mısır’da Kaygusuz Baba Tekkesi’nin vakfi olmayıp ihtiyaçlarını ancak sadaka ile temin edebilmiştir (Köprülü,

1939: 23). Balkanlarda Bektaşî ve Sarı Saltık öğretilerini yayan meşhur Otman Baba zaviyesi de diğer birçok zaviye gibi kurbanlık koyun ve yardımlarla geçimini sağlamıştır. Verilen hüküm-ü şerifle zaviyeye gelen kurbanlık koyunlardan vergi de talep edilmemiştir (Çalık, 2005: 124-125).

Tarikata mensup şeyhlerin muhtelif zamanlarda erzak temini için çeşitli vilayetlere giderek de yardım topladıkları anlaşılmaktadır. Bu amaçla şeyh tarafından ilgili yöneticilere dilekçe verilmekte, arzuhale sadrazamlığın onayı alındıktan sonra, gidilecek vilayetlerin yönetimlerine yazı gönderilerek şeyhe erzak temininde gerekli kolaylıkların gösterilmesi sağlanmaktadır. Mesela 1890 tarihli bir belgede erzak temini için Aydın, Halep, Beyrut ve Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetlerine gidecek olan Bektaşî tarikatı şeyhi Adanalı Ali Baba'ya kolaylık gösterilmesi için bir yazışma yapılmıştır (1 Mart 1890)⁶².

Sonuç

İdaresi bakımından vakıflar mazbut, mülhak ve müstesna vakıflar olmak üzere üç grupta incelenmektedir. Hacı Bektaş Veli vakfı, hükümetin ve evkaf idarelerinin müdahalesi olmadan doğrudan doğruya hususi mütevellileri tarafından serbestçe idare edilmiş “Eizze” yani “müstesna” vakıflardan kabul edilmektedir. Bununla beraber 1855 yılına ait bir belgede Hacı Bektaş vakfının ilgili tarihte doğrudan devlet tarafından idare edilen “mazbut evkaf” statüsünü kazandığı, daha sonra ise tekrar müstesna vakıf statüsüne geçtiği anlaşılmaktadır (23 Temmuz 1855). Hacı Bektaş kazasında bulunan merkez Hacı Bektaş Veli tekkesi ile buraya bağlı olarak Anadolu, Rumeli ve Afrika'nın muhtelif alanlarında birçok Bektaşî tekkesi kurulmuştur. Başta merkez tekke olmak üzere bu tekkelerin bir kısmı Osmanlı devletinin yıkılışına hatta günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Vilayetname'ye göre Hacı Bektaş zamanında kurulan Hacı Bektaş Veli tekkesinin, bu dönemden itibaren muhtelif gelir kaynakları olmuştur. Tekkenin büyük yolların dışında, ücra bir yerde kurulmuş olması özellikle ilk dönemlerde gelir kaynaklarının kısıtlı olmasında etkili olmuşsa da zamanla şöhretinin artmasıyla gelir kaynaklarında önemli bir artış olmuştur. Bu çerçevede gerek tekke muhiplerinin gerekse Osmanlı yöneticilerinin tekkeye birçok yardım yaptıkları görülmektedir. Tekkenin ilk gelir kaynaklarından birisi, Hacıbektaş yakınlarındaki Tuzköy'de bulunan ve Hacı Bektaş Veli'nin bir kerameti sonucunda bulunduğu rivayet edilen kaya tuzu madenidir. 16. yüzyıl sonlarında tekkeye bağlı en fazla 15 mezraa ve 50 köy bulunurken muhtemelen 17. yüzyıldan itibaren tekkenin gelirlerinin önemli oranda artış kaydettiği, 1760'lardan itibaren ise Osmanlı devletinin girmiş olduğu ekonomik daralmayla beraber gelir kaynaklarının azalmaya başladığı hatta 1812 yılına ait bir kayda göre borç içinde yüzdüğü anlaşılmaktadır.

Hacı Bektaş Veli vakfına ait tekke ve zaviyelerin belli başlı gelir kaynakları genel olarak buralara yapılan vakıflar, çiftlikler, bağ, bahçe ve araziler, kira gelirleri, Osmanlı ordusu için yetiştirilen muhtelif hayvanlar (kısırak, aygır, merkep, koyun, keçi vs.), sadaka ve adak türü yardımlar, devlet tarafından tekkelere mutata ve mutata dışı yapılan yardımlar, dergah mensuplarının dergah adına yaptıkları ticari faaliyetler ve dergaha ait zirai işletmelerden elde ettikleri gelirler vs.den meydana gelmektedir. Osmanlı devleti diğer tarikatlara ait tekkelere olduğu gibi Bektaşî tekkelerine de bazı mukataalar tahsis ederek buralara aynı ve nakdi yardımların yapılmasını sağlamıştır. Bu tekke ve zaviyelere Osmanlı devleti tarafından bizzat yardımda bulunduğu gibi bazen muafiyetler tanınarak yardım sağlanmıştır. Nitekim bu tekkeler genelde öşür başta olmak üzere muhtelif vergilerden muaf tutulmuşlardır.

Sonnotlar

- ¹ Mesela Kızıldeli Sultan (Seyit Ali Sultan) Dimetoka'da Kızıldeli Irmağının kenarında Tanrı Dağı üzerinde dergâhını kurmuş Yıldırım Bayezit tarafından kendisine üç köy (daru-Bükü, Büyük Viran ve Tıfıllu Viranı) mülk olarak verilmiş ve daha sonraları buraları evlatlık vakfı haline getirilmiştir (Bilgili, 2010: 53; Kaya, 2002:227-228). Konu ile ilgili yapılan bir diğer araştırmada vakfın ilk defa I. Murat tarafından verildiği ve genel kanaatin de bu yönde olduğu ifade edilmiştir (Yıldırım, 2010:82).
- ² Eizze, aziz kelimesinin çoğuludur. Aziz ise abid, zahit ve kerameti zahir olan kişi demektir. Özellikle yetişkinlerin eğitiminde büyük ölçüde söz sahibi olan bu zatlara tahsis edilen toprakların veya bu kişilerin özel mülkleri olan gayrimenkullerin vakıf yapılmasıyla meydana gelen vakıflardır (Kazıcı, 2003:144).
- ³ 5 Zilkade 1265.
- ⁴ Bakınız 18 C. Evvel 1325 (29 Haziran 1907) tarihli vesika. BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), 3104/232791, Vesika 1-4./Ayrıca bakınız 21 Recep 1322 (1 Ekim 1904) tarihli vesika. BOA, BEO, 2363/177192, Vesika 5.
- ⁵ 23 Şaban 1307.
- ⁶ 9 Zilhicce 1309.
- ⁷ İlgili mazbatalarda Tanzimat'ın başlangıcından itibaren müstesna tutulan 8 kalem vakıf, eskiden olduğu gibi müstesna olmak üzere ondan sonra da muhtelif tarihlerde istisna tutulan "vakıfların emsali ve kaide-i mahsusası" bakımından "beş senelik bedelati bi't-tahmis seneliğine isabet eden mikdarın bedel olarak tahsisiyle idare ve taşirlerinin hazine-i maliyece icrası ve müstesna evkafın tasarruf senedâtının mütevelliler tarafından verilmesi ve rü'yet edilecek muhasebelerinde evkaf muhasebecileri tarafından harc-ı muhasebe talep edilmemesi ve ferağ ve intikal senedâtı için varaka bahasından ma'dâ hisse-i harc-ı ferağ ve saire aranılmaması" konu edilmiştir.
- ⁸ 9 Recep 1326.
- ⁹ BOA, Dahiliye İdare Kısmı Evrakı (DH.İD.), 37/-2/2, Varak 126-127-128.

- ¹⁰ Mazbut vakıflar ayrı tüzel kişiliğe sahip olmakla birlikte doğrudan devlet tarafından idare edilen vakıflardır. Sultanların kurdukları vakıflar, mütevellisi kalmayan vakıflar, mütevellisi olduğu halde idaresi vakıflar idaresince yürütülen vakıflardır (Açıkel ve Sağırılı, 2005:3).
- ¹¹ Ankara valisi ve Yozgat (Yozğad) evkaf müdürüne gönderilen 8 Z 1271 tarihli yazı için bakınız: BOA, A.}MKT.DV., 82/91.
- ¹² Bu çerçevede mazbutluktan dolayı evkaf hazinesinden meşihat maaşı olarak verilmekte olan 800 kuruşun Şeyh Hamza efendiye eskiden olduğu gibi verilmesi ve baki hâsılatı işletmek üzere vakıf tevliyetinin Çelebi Ahmet Cemaleddin efendiye tevcihi için yazılan takrir üzerine 18 Safer 1322 (4 Mayıs 1904) tarihinde bir irade-i seniyye çıkarılmış ve bir berat verilmiştir. BOA, BEO, 3104/232791, Vesika 1-4.
- ¹³ Osmanlı hükümdarları yeniçerilerin piri sayılan Hacı Bektaş için türbesinin etrafına binalar yaptırmışlar, vakıflar kurmuşlar, sebiller inşa ettirmişlerdir (Çetinkaya, 2005: 37). Hacı Bektaş Veli'nin mezarı olan türbe I. Murat tarafından yaptırılmış, II. Murat türbenin alemini yaptırmak için 1600 külçe altın döktürmüştür (Melikoff, 1993: 220). Sultan Bayezid-i Veli Hacı Bektaş Türbesini tamir ettirmiş (Baha Said, 2008: 80) türbenin kubbesini kurşunla kaplatmıştır (Melikoff, 1993: 220; Melikoff, 1998: 125). Yine 1761'de Hacı Bektaş Veli Cami ve türbesi bizzat padişah tarafından tamir ettirilmiştir (Soyyer, 1996:113).
- ¹⁴ Devlet tarafından buraya tahsis edilen 1435 kilo tuz istihkakı bulunmaktadır. Bu istihkakın tekkenin esaslı gelir kaynakları arasında olduğu anlaşılmaktadır (Yücer, 2003: 476).
- ¹⁵ BOA, BEO, 2363/177192, Varak 11-12.
- ¹⁶ 5 Zilkade 1265.
- ¹⁷ Bu bilgiler Çelebi Ahmed Cemaleddin, Veliyyüddin efendilerin vekili Hasan Rıza Beyin istidası üzerine Şura-yı Devlet Mülkiye dairesinden tanzim ve takdim kılınıp 24 Ağustos 1319 (6 Eylül 1903) tarihli bir buyruldu da açıklanmaktadır (18 C. Evvel 1325). BOA, BEO, 3104/232791, Vesika 1-4./Ayrıca bakınız 21 Receb 1322 (1 Ekim 1904) tarihli vesika. BOA, BEO, 2363/177192, Vesika 5./Ayrıca bakınız 1 Z 1268 (16 Eylül 1852) tarihli vesika. BOA, Sadâret Mektubî Kalemî Mühimme (A.}MKT.MHM.), 755/101.
- ¹⁸ Bu amaçla dergah görevlilerinden Mürsel Çelebi ve Seyyid Halil adlı kişilerle beraber dergaha ait atlardan doru, kır, kule yağız ve al donda dört adet at hediye olarak gönderilerek atların kabul buyrulması ve dergahın borçlarının edası konusunda yardım edilmesi dergah seccadenişini Seyyid Şeyh Feyzullah tarafından talep edilmiştir (23 R 1227). BOA, Cevdet Evkaf (C..EV.), 236/11767.
- ¹⁹ Hacı Bektaş Dergâh-ı Şerifi'ne mevkuf taamiyeden Kırşehir Evkaf Sandığı'ndan alınmak üzere elli liralık bir sened ahz olunduğundan bahisle Kırşehir Mutasarrıfı'ndan şikâyeti havi Zeynelabidin imzasıyla gönderilen arzuhal ile ilgili olarak bakınız: (21 Za 1320/19 Şubat 1903).BOA, DH. MKT., 655/90.
- ²⁰ Belgede “düçar-ı zaruret, fevkalade zaruret ve müşkilât” ifadesi geçmektedir.
- ²¹ Mesela 3 Ramazan 1328'de (8 Eylül 1910) dâhiliye nezaretine yapılan bir talep, dâhiliye nezareti tarafından gerekli tahkikat yapıldıktan sonra dergâhın bağlı bulunduğu Ankara vilayetine bir yazı gönderilerek karşılanmıştır (24 Ağustos 1326/6 Eylül 1910). Bu çerçevede ilk aşamada 6.000

kuruş ödeme yapılmış, geri kalanının da sene emvalinden tahsilât yapıldıkça ödeme yapılacağı bildirilmiştir. Konu ile ilgili olarak Ankara vilayetinden Kırşehirli mutasarrıflığına da bilgi verilmiştir. BOA, DH.İD., 37/-2/2, Varak 4-5, 13-14, 23.

- ²² BOA, C...EV, 6449 nolu vesikadan naklen verilmiştir.
- ²³ BOA, C..EV., 132/6567.
- ²⁴ Her yıl olduğu gibi 1760 senesi için yapılan yazışma için bakınız: BOA, C..EV., 18/859./ 1767'de yapılan talep için bakınız: (23 M 1181/21 Haziran 1767) BOA, C..EV., 132/6567./ 12 Ş 1165 (25 Haziran 1752) tarihli vesika için bakınız: BOA, C..EV., 129/6449. BOA, C..EV., 132/6567
- ²⁵ (H. 1165). BOA, C..EV., 129/6449.
- ²⁶ 1706 tarihli bir vesikadan Hacı Bektaş Veli evladına adet olarak 5000 akçe verildiği görülmektedir. Bektaşî şeyhine adet-i seneviyyeden olarak verilen hırka bedeline dair makbuz için bakınız (8 N 1118/14 Aralık 1706). BOA, İbnülemin Tasnifi Maliye (İE.ML.), 69/6444.
- ²⁷ İlgili belgede "seccadenişin olan şeyhlere beher sene hırka baha namıyla ihsan buyrulan hırka-i atıye-i şehinşahi in'âm ..."ından bahsedilmektedir. Bu bedelin Hacı Bektaş Velinin evladından ve seccadenişin olan Hacı Feyzullah Efendiye her yıl olduğu gibi beş bin çürük akçe olarak ödendiği anlaşılmaktadır (29 Z 1173/ 12 Ağustos 1760). BOA, C..EV., 18/859.
- ²⁸ Seccadenişini olan Abdüllatif efendinin talebi için bakınız H. 1181 tarihli vesika. BOA, C..EV., 132/6567.
- ²⁹ Bakınız 20 Z 1172 tarihli vesika. BOA, C..EV., 232/11584.
- ³⁰ Gerekçesi de "... Bu zatlara tazimen ve onların ruhanîyet-i seniyelerinden istimdat ve hayır dualarını celb etmek için" idi. Bu bakış açısı 1871'li yıllardan itibaren değişmiş ve tekkelerin de muafiyetleri kaldırılma yoluna gidilmiştir (Kara 1990: 388).
- ³¹ Bakınız 18 C. Evvel 1325 tarihli vesika. BOA, BEO, 3104/232791, Vesika 1-4.
- ³² Maliye nazırı adına müsteşar tarafından gönderilen yazıda "Bidayet-i tanzimattan berü hazinece müdahale olunmayub kadimen müstesna bulunan evkaf-ı celaliye, Hacı Bektaşî Veli ve Abdülkadir Geylani ve Hacı Bayram Veli ve Gazi Mihal ve Ali ve Süleyman ve Evrenos beyler vakıflarının kemâkân müstesna 'ad idilmesi ya'nî emr-i taşîr ve muamelâtı rusûmiyeleri kemâ fi's-sâbık kendülerine terk olunması bâ-irade-i seniyye mukarrerât ve tebliğât-ı 'adide ile musaddak bulunduğu cihetle mevzû' bahis olan evkâf-ı celileye merbût mahaller aşârı hakkında hazine-i celilece bir şey denilemeyeceğinden....." ifadesi geçmektedir (2 Şaban 1327/19 Ağustos 1909). BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye Kalemî (DH.MUİ.), 15/-1/24, Varak 5.
- ³³ Bakınız 20 L 1323 tarihli vesika. BOA, DH.MKT., 1033/18.
- ³⁴ Konu ile ilgili bir örnek şu şekildedir: Kırşehirli kasabası menzilhanesi bir baştan bir başa 52 saat mesafeye sahip olup menzilhanede bir senede 50 bargir telef olmaktadır. Menzilin masrafının ise yılda 50.000 kuruşu aştığı ve bölge halkının tekalifleriyle beraber bu miktarın 8.00 kise akçeye ulaştığı, menzilin masraflarının karşılanması konusunda Kırşehirli sancağına bağlı dört kazanın ise yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu kazalar Hacı Bektaş, Süleymanlı, Konur ve Mucur kazalarıdır. Bu kazalardan Hacı Bektaş kazası halkının muaf olduklarını ileri sürerek bir akçe bile menzil imdadiyesi vermediği, Süleymanlı kazasının ismi mevcut olduğu halde vergi vermeye yanaşmadığı (ismi

mevcud cismi na-mevcud), Konur kazası derbendci olup aslen 18 evden ibaretken bugün 300 evi aşkın duruma geldiği halde menzil imdadiyesi olarak 1500 kuruş ödediği, Mucur kazasının ise 600 kuruş vergi verdiği bu haliyle menzil masraflarının karşılanmadığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Kırşehir kazası halkı tarafından bir arzuhal bile verilmiş ve adı geçen dört kazanın “imdad ve iane” vermeleri için bir emr-i şerif çıkarılması istenmiştir. Bunun üzerine konu ile ilgili kayıtlar tespit edilerek bu kayıtlar çerçevesinde hareket edilmesine karar verilmiştir. Kayıtlarda Hacı Bektaş kazası ve bu kazada bulunan Hacı Bektaş vakfının çıkarılan hattı hümayun çerçevesinde bütün tekaliften muaf olduğu tespiti yapılmış, (ilgili kayıтта “Hacı Bektaş kazası ve kaza-i mezburda vaki’ evkâf dahi hatt-ı hümayun şevket makrûn cemî’ tekâlifden muâf.....” ifadesi geçmektedir) bununla beraber Mucur’un önceden Hacı Bektaş’ın bir köyü olması nedeniyle, menzilden gelip geçen ulakları eskiden beri ağırladıkları (teveccühle imrâr), Mucur’un eskiden olduğu gibi ulaklara imrar eylemeye devam etmeleri konusunda da bir emr-i şerif verildiği tespit edilmiştir. Bu çerçevede yeni bir emr-i şerif çıkarılarak Mucur’un eski görevlerini yerine getirmesi konusunda uyarılması istenmiştir (28 Ş 1234/ 22 Haziran 1819). BOA, Cevdet Nafia (C..NF.), 5/221, Vesika 1-3.

- ³⁵ Bakınız 9 R 1323 tarihli vesika. BOA, BEO, 2597/194774, Varak 1-3.
- ³⁶ Künbet köyünün 171 zükur, 133 inas olmak üzere toplam 60 hane Kıpti’den meydana geldiği tespit edilmiştir. Bunların Kıpti olmaları nedeniyle 82 tarihinde askerlik hizmetinden de (hizmet-i mukaddese-i askeriyyeden) muaf olmaları yönüne gidilmişse de 302 senesinden itibaren Kıpti olmalarına bakılmaksızın kur’aya tabi tutulmaları ve askere alınmalarına karar verilmiştir (30 Z 1303). BOA, DH. MKT., 1368/131.
- ³⁷ Bakınız 3 C 1314 tarihli vesika. BOA, BEO, 864/64732, Varak 1-2./ Ayrıca bakınız 14 Ca 1314 (21 Ekim 1896) tarihli vesika. BOA, BEO, 855/64105.
- ³⁸ Yapılan bir araştırma bazı Bektaşî tekkelerinin ilk zamanlarda haraç toplamaktan uzak olduğu halde zamanla yüzlerce köyden haraç topladığına işaret etmektedir (Barkan, 1942: 293).
- ³⁹ İlgili belgede “hediye suretiyle yedlerinden almakda olduğundan” ve “halkı bi’l-iğfal ellerindeki nükûd ve sair eşyayı almak if’âl-ı menûadan ve bu da hukuk-u umumiyye müteallik bulunmasına binaen” ifadeleri geçmektedir. Bu nedenle konunun soruşturulması için müdde-i umumilîğe sevk edilmesine karar verilmiştir (30 Za 1306). BOA, Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), 1643/81.
- ⁴⁰ İlgili belgede “Rumeli’de vaki’ bazı Bektaşî tekyelerinin erz ve milh misüllü taamiyeleri olup olmadığı malum olmak için keyfiyetini bir kıt’a varakaya ledes’suâl ...” ifadesi geçmektedir (24 R 1242). BOA, C..EV., 183/9120, Vesika 1-2.
- ⁴¹ Bektaşî meşayihinden Şeyh Melek Mustafa Efendi tarafından verilen kaime 2 B 1205 tarihli vesika için bakınız: BOA, C..EV., 214/10691, Varak 1-2.
- ⁴² Bakınız 2 B 1205 tarihli vesika. BOA, C..EV., 214/10691, Varak 1-2.
- ⁴³ Tekkenin postnişini bu sırada Derviş Alidir (20 Ca 1211). BOA, C..EV., 175/8748, Varak 1-2.
- ⁴⁴ Ödeme için Bursa kalemine ilmühaber verilmesi amacıyla saraya arz yapılmıştır (29 Ş 1195). BOA, C..EV., 614/30963.
- ⁴⁵ Konu ile ilgili dilekçede Şeyh Salih baba muhtaç olan zaviyelere bu arada kendi görevli olduğu zaviyeye taamiye olmak üzere İstanbul gümrüğü mukataası malından yeterli miktarda sadaka-i padişahî verilmesini talep etmiştir. Bir zaviye görevlisinin taamiye talebinde bulunan dilekçesinde

Anadolu muhasebesinde bu tür örneklerin olduğu ifade edilmektedir (29 Ş 1195). BOA, C..EV., 614/30963.

- ⁴⁶ Bakınız 24 R 1242 tarihli vesika. BOA, C..EV., 183/9120, Vesika 1-2.
- ⁴⁷ Mukataanın bu sırada emin tarafından işletildiği anlaşılmaktadır. Bu sırada mukataada emin olan kişi "Atufetlü Hüseyin Ağa"dır. Nitekim Yusuf'un muhassas vazifesini "emin olanlar yedinden" alması ifade edilmektedir. 1203 senesi Receb ayının 17. günü (13 Nisan 1789) III. Selim'in cülüs-ü hümayunu gerçekleşmiştir. Bu çerçevede bütün beratlar teccid edilmiştir (7 M 1244). BOA, C..EV., 151/7527, Varak 1-2.
- ⁴⁸ Mesela Ramazan Baba Dergâhı'nda dergâhın odun ihtiyacını karşılamakla Halil Baba'nın (ö. 1214/1799) görevlendirildiği görülmektedir (Muslu, 2004: 502).
- ⁴⁹ Bu çerçevede Kocaeli sancağına bağlı Üsküdar'da bulunan Seyyid Ali Horasanî Balım Dede zaviyesinin zaviyedarı tarafından, dergâhta fakir fukara ve dervişlerin yemesi için emsallerine kıyasen ekmek yardımı yapılması talebinde bulunmuştur (17 C 1206). BOA, C..EV., 55/2732.
- ⁵⁰ Bakınız 29 Ş 1267 tarihli vesika. BOA, Cevdet Maliye (C..ML.), 622/25640.
- ⁵¹ BOA, Sadâret Mektubî Kalemi (A. MKT.), 6/34, Varak 1-2.
- ⁵² Bu çerçevede Nakşibendi tarikatı şeyhi Davut efendi de, Edirne'de sündük mahallesinde kurduğu tekke de sakin fakir dervişler ile tekkeye gelen diğer misafirlerin taamiyelerinin karşılanmadığını merkeze dilekçeyle bildirerek, "tekye-i mezkûreye merbut" "mülka" Bektaşî zaviyelerinden Hacı Muhyiddin Baba zaviyesi örneğinde olduğu gibi kendi tekkesinin de masraflarının karşılanmasını istemiştir. Bu çerçevede Şeyh efendi Nakşibendi tekkesinin de bu imkandan faydalanması ve bu konuda bir emr-i ali çıkarılmasını istemiştir. Konu ile ilgili kayıtlar incelemeye alınmış ve ilgili kayıtlarda panayırlarda elde edilen harcın bir kısmıyla şeyh ve ulemanın geri kalan kısmıyla da tekkedeki fukaranın taamiyelerinin karşılandığını delillendiren herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Anlaşılan tekkenin bölgedeki nüfuzu böyle bir uygulamanın gerçekleştirilmesinde herhangi bir sakınca görmeden etkili olmuştur. Bunu üzerine yetkililer uygulamada olan bu şeye istinaden Nakşî tekkesinin taamiye masraflarının da karşılanması için Eslice'de bulunan bir Nakşibendi hankahının gelirlerinden olan "selhane" (hayvanların kesildiği yer) bir kısmının hankah hademe ve misafirlerine geri kalan kısmının da buraya tahsis edilmesine karar vermiştir. Ancak kesimhaneye gelen her hayvandan 3er kuruş istenmesi kesimhaneye gelen hayvanların azalmasına ve kesimhanenin muattal kalmasına hatta neredeyse hankahın, kapanma aşamasına gelmesine neden olmuştur. Bunun üzerine durum hankahın postnişini olan Şeyh Şeker Keşfi efendi tarafından verilen bir arzuhalle merkeze bildirilmiştir. Bunun üzerine yetkililer hankahın gelirlerini sadece hankahın fukara ve dervişlerine tahsis edilmesine ve kesimhaneye gelen hayvanlardan kesim (zebhiye) ücreti alınmamasına bunun yerine daha önceden olduğu gibi panayırlarda üç gün zarfında elde edilen harçların bir kısmının da şeyh efendiye verilerek tekkenin masraflarına tahsis edilmesine karar verilmiştir (30 M 1259/ 2 Mart 1843). BOA, A. MKT., 6/34, Varak 1-2.
- ⁵³ Belgede toplanan caizenin toplam 7540 kuruş olduğu belirtilmişse de toplam miktarın 9290 kuruşa tekabül ettiği tespit edilmiştir.
- ⁵⁴ Ocağ-ı Âmire çavuşu Seyyid Ömer'in hazırladığı 15 N 1231 tarihli ilmühaber için bakınız: BOA, Cevdet Askeriye (C..AS.), 1038/45557.

- ⁵⁵ Hasluck, Öz, Uslu ve Gülçiçek, bu çalışmalarında dünyanın muhtelif yerlerinde bulunan Bektaşî tekkelerinin listesini vermişlerdir.
- ⁵⁶ Bu durumun istisnaları da mevcuttur. Mesela ilk Osmanlı hükümdarlarının Abdal Musa, Abdal Murat ve Geyikli Baba gibi şeyhlere zengin vakıflarla beslenmiş zaviyeler açtıkları bilinmektedir (Muslu, 2004: 500).
- ⁵⁷ Birçok Bektaşî tekkesinde at yetiştirildiği görülmektedir. Bir itibar vesilesi olan bu değerli atları tarikatın hamilerine armağan eden şeyhler bu kişilerin büyük ihsanlarda bulunmalarını da beklemiş olmalıydılar. Bu durumda bu at yetiştiriciliğinin ancak küçük bir kısmının satışa yönelik olduğu ve iktisadi açıdan daha çok bir yan uğraş olarak görülmesi gerektiği anlaşılıyor (Faroqhi, 2003:194). Hacı Bektaş Veli daha henüz Hacı Bektaş'a gelmeden başta Yunus Mükri olmak üzere Sulucakarahöyük'teki Çepni boyuna mensup aileler Moğol akınlarından önce Anadolu'ya gelip burada Selçukluya at yetiştiriciliği yapmış ve tarımla uğraşarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Şahin, 2005: 28).
- ⁵⁸ İnöz ve Ferecik miri korularında rai ettirilme üzere kısmen mubayaa ve kısmen Bektaşî tekkelerinden celp olunan hergeleden bu koruların her birinde ne kadar mevcut olduğuna veya kıymeti ile ilgili olarak bakınız: (29 M 1241/ 13 Eylül 1825).BOA, Cevdet İktisat (C..İKT.S.) 36/1775.
- ⁵⁹ Konu ile ilgili orijinal kayıt, VİBMA, Defter No. 1854, Kandiye İhtiyar Meclisi Karar Defteri, Karar No: 1580, 13 Mayıs 1913 tarihlidir.
- ⁶⁰ Mesela II. Mahmut'un eşi Pertevniyal Valide Sultan, oğlu Sultan Abdülaziz'in iktidarı sırasında Bektaşî Emin Baba'ya mürit olmuş ve tekkesini onartarak destek olmuştur (Sovyer 2005: 71). Diğer tekkelerin Osmanlı devlet yönetimi ile ilişkileri için bakınız: (Muslu, 2004: 567-585).
- ⁶¹ BOA, C..EV., 483/24438.
- ⁶² Bakınız 9 B 1307 tarihli vesika. BOA, DH. MKT., 1704/30.

Kaynakça

a) Arşiv Kaynakları/ Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- Babiâli Evrak Odası (BEO), 855/64105, 864/64732, 2363/177192, 2597/194774, 3104/232791.
- Cevdet Askeriye (C..AS.), 1038/45557.
- Cevdet Evkaf (C..EV.), 18/859, 55/2732, 129/6449, 132/6567, 151/7527, 175/8748, 183/9120, 185/9241, 214/10691, 232/11584, 236/11767, 483/24438, 614/30963.
- Cevdet İktisat (C..İKT.S.) 36/1775.
- Cevdet Maliye (C..ML.), 622/25640.
- Cevdet Nafia (C..NF.), 5/221.
- Dahiliye Nezareti İdare Kısmı (DH.İD.), 37/-2/2.
- Dâhiliye Mektubi Kalemi (DH. MKT.), 655/90, 1033/18, 1368/131, 1643/81, 1704/30.
- Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye Kalemi (DH.MUİ.), 15/-1/24.
- İbnülemin Tasnifi Maliye (İE.ML.), 69/6444.

Sadaret Mektubi Kalemi (A.}MKT.), 6/34, 236/78.

Sadâret Mektubi Kalemi Deavî (A.}MKT.DV.), 82/91, 150/77.

Sadâret Mektubi Kalemi Mühimme (A.}MKT.MHM.), 332/12, 755/101.

b) Diğer Kaynaklar

AÇIKEL, A. ve SAĞIRLI A. (2005). *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları- Vakfiyeler*. C. I, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ahmed Rifat Efendi. (2007): *Gerçek Bektaşilik Mir'atü'l Mekâsıd Fi Def'il-Mefâsıd*. haz. Salih Çift. İstanbul: İz Yayıncılık.

ALKAN, M. (2007). "Hacı Bektaş-ı Veli Zâviyesi Vakıfları (16. Yüzyıl)". 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni, Bildiri Kitabı*. C. 2, TÜRK HAMER, Ankara: 955- 967.

ALKAN, M. (2009). "Yeniçeriler ve Bektaşilik". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (50): 243-260.

ALTINOVA, A. (2000). "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Abdal Musa Dergahı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (14): 15-23.

ARUÇI, M. (1997). "Harâbâtı Baba Tekkesi". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 69-71.

Baha Said Bey. (2000). *İttihat ve Terakkinin Yaptırıldığı Anadolu'da Gizli mabetler Konulu Araştırmalar- Türkiye'de Alevi-Bektaş Ahi ve Nusayri Zümreleri*. haz. İsmail Görkem. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.

Baha Said. (2008). "Bektaşiler". *Tasavvuf Kitabı*. haz. Cemil Çiftçi. 2. baskı, İstanbul: Kitabevi Yayını, 65-104.

BARDAKÇI, C. (1950). *Milli, Tarihi, Dini, İçtimai, Siyasi İktisadi ve İdari Bakımlardan Alevilik-Ahilik Bektaşilik*. Ankara: Yeni Matbaa.

BARKAN, Ö.L. (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler". *Vakıflar Dergisi*. (2): 279-386.

BAYRAM, S. (1999). "Hacı Bektaş Veli, Merzifon'da Piri Budapeşte'de Gül Baba ve Bazı Bektaş Vakıfları". *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim -1998)*. Editörler Alemdar Yalçın ve ötekileri, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara, 59-62.

BİLGİLİ, A. S. (2010). "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (53): 89-114.

ÇALIK, S. (2005). *Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Düzeni (15.-16. Yüzyıllar)*. Ankara: Bosna Hersek Dostları Vakfı Yayını.

ÇETİNKAYA, B.A. (2005). "Hacı Bektaş Velinin Gönül Dünyasında İnsan Sevgisi". *Somuncu Baba*. (59): 36-39.

DURAN, H. (2009). "Nişabur'dan Suluca Karaöyük'e Hacı Bektaş Velinin İzinden". *Hacı Bektaş Velinin Tarihsel Kimliği, Düşünce Sistemi ve Etkileri, III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu, (30-31 Ekim 2009, Üsküp)*. edit. Gıyasettin Aytaş vd., Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayını, 263-270.

- ENGİN, R. (2010). “Geçmişten Günümüze Trakya Ve Balkanlarda Bektaşî Ve Bektaşî Sürekleri”. *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (55): 371-404.
- ERGENÇ, Ö. (1988). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler”. *Belleten*. (LII/203): 501-533.
- ERGİNLİ, Z. (2002a). “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri”. *Türkler*. C. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 107-115.
- ERGİNLİ, Z. (2002b). “Bursa Tasavvuf Kültüründe Horasanlı Dervişler”. *Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*. Yayına Hazırlayan Ramis Dara. 1. Basım, İstanbul: Graphis Matbaası, 176-194.
- FAROQHI, S. (2000). “1826 Öncesi Bektaşîler-Nüfuz (Etki) Savaşı ve Striktür (Yapı) Problemleri”. *Alevi- Bektaşî Kültür Enstitüsü 1. Alevi-Bektaşî Sempozyumu*. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 107-119.
- FAROQHI, S. (2003): *Anadolu’da Bektaşîlik*. çev: Nasuh Barın. İstanbul: Simurg Yayınevi.
- GÖLPINARLI, A. (1958). *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Veli “Vilâyetnâme”*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- GOODWIN, G. (2008): *Yeniçeriler*. çev: Derin Türkömer. 3. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap.
- GÜLÇİÇEK, A. D. (2000). “Anadolu ve Balkanlardaki Alevi Bektaşî Dergahları (Tekke, Zaviye ve Türbeler (13.-19.yy)”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (16):7-42.
- HASLUCK. (1991): *Bektaşîliğin Coğrafi Dağılımı*. çev: Turgut Koca- A. Nezih Erginsoy. İstanbul: Ufuk Matbaası.
- IŞIN, E. (1994). “Bektaşîlik”. *Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. C. 2, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 131-137.
- KARA, M. (1990). “Tasavvuf”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. C.14, İstanbul: Çağ Yayınları.
- KAYA, D. (2002). *Halkbilim Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi Yayını.
- KAZICI, Z. (2003). *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*. 1. Baskı, İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- KOŞAY, Z. H. (1967). “Bektaşîlik ve Hacı Bektaş Tekkesi”. *Türk Etnografya Dergisi*. (X): 19-26.
- KÖPRÜLÜ, F. (1939). “Mısır’da Bektaşîlik”. *Türkiyat Mecmuası*. (VI): 13-40.
- KUTLU, S. (2006). *Alevilik-Bektaşîlik Yazıları Aleviliğin Yazılı Kaynakları Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- KÜÇÜK, H. (1980). *Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri*. İstanbul: Türdav Yayını.
- MADEN, F. (2012). *Bektaşîlerin Serencamı*. 1. Basım. İstanbul: Kapı Yayınları.
- MELIKOFF, I. (1993): *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*. çev: Turan Alptekin. 1. Basım. İstanbul: Cem Yayınevi.
- MELIKOFF, I. (1998): *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. çev: Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- MEMİŞ, A. (1999). “Osmanlı’da Tekkeler, Sosyal Fonksiyonları ve İstanbul’da Halidi Tekkeleri”. *Osmanlı*. C. 4, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 512-519.

- METİN R. (2007). *XVI. Yüzyılda Orta Anadolu'da Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir ve Keskın Örneđi)*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MUSLU, R. (2004). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*. İkinci Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları.
- NOYAN, B. (1964). *Hacıbektaş'ta Pirevi ve Diğer Ziyaret Yerleri*. İzmir: Ticaret Matbaacılık TAŞ.
- OCAK, A. Y. (1992a). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- OCAK, A. Y. (1992b). "Bektaşilik". *TDVİA*. C. 5. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını, 373-379.
- ÖCAL, M. (1981). *XIV. Yüzyıl Osmanlı Kültüründe Tasavvuf ve İslamiyet Bütünlüğü*. Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Osmanlı Belgelerinde Bektaşilik / Bektashism in the Ottoman Documents*. (2010). Yayına haz. Cevat Ekici. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Merkezi Yayını.
- ÖZ, B. (2001). *Dünyada ve Türkiyede Alevi-Bektaş Dergahları*. 1. Basım. İstanbul: Can Yayınları.
- ÖZBİLGİN, E. (2007). *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmaniye*. İstanbul: İz Yayını.
- ÖZCAN, H. (2003). *Alevî-Bektaşî Kültürüne Bakışlar-Canların Nefesinden-*. 1. Baskı. İstanbul: Horasan Yayınları.
- ÖZDEMİR, R. (1994). "Osmanlı Devletinin Tarikat, Tekye ve Zâviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset". *OTAM*. (5). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 259-310.
- ÖZLÜ, Z. (2011). "Osmanlı Devletinde Tekkelere Bir Bakış: Aşure Geleneđi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (57): 191-212.
- ÖZTÜRK, N. (2003). *Azınlık Vakıfları*. Ankara: Altinküre Yayınları.
- SAVAŞ, S. (1992). *Onaltıncı Asır Anadolu'sunda Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi Sivas Ali Baba Zaviyesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- SAVAŞ, S. (2002). *XVI. Asırda Alevilik*. I. Basım, Ankara: Vadi Yayınları.
- SEVİM, S. (2002). "Bursa ve Yakın Çevresinde Kuruluş Devri Sultanlarınca Desteklenen Dervişler II (Orhan Gazi ve I. Murad devirleri)". *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*. Yayına Hazırlayan Ramis Dara. 1. Basım. İstanbul: Graphis Matbaası, 150-157.
- SOYYER, Y.(1996). *Sosyolojik Açıdan Alevi Bektaşî Geleneđi*. İstanbul: Seyran Kitap.
- SOYYER, A. Y. (2005). *19. Yüzyılda Bektaşilik*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- ŞAHİN, H. (2005). *Geçmişten Bugüne Hacıbektaş ve Köyleri*. 1. Baskı. Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- TANMAN, M. B. (1996). "Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi". *DİA*. 14. İstanbul: 459-471.
- Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu
<http://193.255.138.2/takvim.asp?takvim> Eriřim Tarihi: 26 Ocak 2013.
- USLU, M. (2000). "Hacı Bektaş Veli Gerçeđi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (13): 51-68.

- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*. Ankara: TTK Basımevi.
- YILDIRIM, R. (2010). “Bektaşî-Alevî Geleneğine Göre Seyyid Ali Sultan”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (53): 59-88.
- YILMAZ, H. (2007). “Hacı Bektaş Veli Belgeleri-1”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. (42): 1-72.
- YÜCER, H. M. (2003). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*. İstanbul: İnsan Yayınları.